

§ 2.4. Одеса — перлина біля моря

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Як сформувався феномен багатокультурної, полінаціональної Одеси?

Основні поняття, ідеї: етнічна, культурна, релігійна багатоманітність, етнічний склад, етнічна ідентичність, національно-культурне товариство, етнічні стереотипи, толерантність

► 1. Свідчення очевидця. Герцог Рішельє

Ніде, у жодній країні світу не скупчувалася на такому малому просторі така велика кількість народностей, притому таких різних у нормах, мові й одязі, релігії і звичаях.

Із донесення градоначальника м. Одеси у 1803–1814 рр. герцога Рішельє. — Многонациональный одесский край. Документы. Очерки. Материалы. Т. 1. — М., 1997. — С. 38.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–4

* Дізнайтеся про історію заснування міста Одеса. Що вам відомо про її перших поселенців?

* Ознайомтеся з висловлюваннями про Одесу видатних людей (Джерела 1–3). Що вразило їх у цьому місті?

* Які причини обумовили етнічне розмаїття Одеси (Джерело 4)?

► 2. Свідчення очевидця. Олександр Пушкін

Там все Европой дышит, веет,
Все блещет югом и пестреет
Разнообразностью живой.
Язык Италии златой
Звучит по улице веселой,
Где ходит гордый славянин,
Француз, испанец, армянин,
И грек, и молдаван тяжелый,
И сын египетской земли,
Корсар в отставке, Морали.

Враженія О.С.Пушкіна від Одеси після відвідин міста у 1823–1824 рр. — Пушкин А.С. Евгений Онегин. — М., 1964. — С. 243.

► 3. Свідчення очевидця. Володимир Жаботинський

Навіть незважаючи на те, що вона перебувала в Росії і за мого часу була русифікована мовно, Одеса насправді не була російським містом. Вона не була і єврейським містом, хоч євреї й були, очевидно, найбільшою етнічною спільнотою, особливо, якщо зважити на те, що половина так званих росіян насправді були українцями, тобто людьми, що відрізнялися від росіян як американці від англійців або англійці від ірландців.

Спогади Володимира Жаботинського, відомого єврейського громадсько-політичного діяча, про Одесу початку ХХ ст.: Партиція Герлігі. Одеса Історія міста, 1794–1914. — К.: Критика, 1999. — С. 241.

► 4. Коментар до перепису населення Російської імперії 1897 р.

...Населення [Одеси] розмовляє 50 мовами... Розмаїття складу населення за рідною мовою обумовлюється тим, що уряд сприяв поселенню в Одесі іноземців, як-то: греків, німців, румун і т.д, почасти стимулював це переселення наданням переселенцям значних пільг... На строкатість племінного складу населення великий вплив мало також і приморське розташування Одеси, яка є крупним портом і міжнародним ринком.

Коментар до перепису населення Російської імперії 1897 р. — Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. XLVII. — Одесса, 1904. — С. 46.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 5–7

- ★ На які обставини формування «одеської» ментальності звертає увагу дослідник (Джерело 5)?
- ★ Чим обумовлена мовно-ментальна особливість Одеси (Джерела 6, 7)?
- ★ Відшукайте якість висловлювання, прикмету побуту, особливість повсякденного спілкування, звичай, анекдот, які характерні лише для Одеси?

► 5. Погляд дослідниці. Емма Гансова

«Одеська» ментальність формувалася під впливом трьох соціальних обставин:

1. особливостей господарської структури, підпорядкованої транспортно-торгівельній діяльності;
2. особливостей соціальної структури, яка відрізнялася багатоманіттям етнічних груп;
3. особливостей культурної структури, що ввібрала в себе як культурні досягнення національних груп, які мешкали на цій території, так і взірці європейської культури, науки, освіти.

Гансова Э.А. Социальная функция традиционных обществ в современном украинском обществе: одесское измерение // Многонациональный одесский край. Документы. Очерки. Материалы. Т. 3. — М., 1997. — С. 9.

► 6. Погляд дослідника. Валентин Шишов

Одеська «мова» не була зібранням випадкових неправильностей російської мови, вона мала глибокі коріння й міцні традиції, свої «норми» і «правила»... Російська мова міщан найбільше відчула на собі вплив української і єврейської мовних стихій.

Шишов В. Как рождаются одессизмы // Вся Одесса. 1794–1994. Антология. Словарь. — М.: 1998. — С. 876, 879.

► 7. Влас Дорошевич. «Одесский язык»

Мы не знаем, как был создан одесский язык, но в нем вы найдете по кусочку любого языка. Это даже не язык, это винегрет из языка.

Северяне, приезжая в Одессу, утверждают, будто одесситы говорят на каком-то «китайском языке». Это не совсем верно. Одесситы говорят скорее на «китайско-японском языке».

Тут чего хочешь, того и спросишь.

Одесский язык не признает ни склонений, ни спряжений, ни согласований, ничего!

Это язык настоящих болтунов — язык свободный, как ветер.

О, добрые немцы, которые принесли в Одессу секрет великолепного приготовления колбас и глагол «иметь».

— Я имею гулять.

— Я имею кушать.

В Одессе все «имеют», кроме денег.

Когда вас спрашивают:

— С чем месье хочет чай: со сливками, с лимоном?

Вы должны ответить:

— Без ничего.

Вы должны говорить «тудою» и «сюдою», чтобы не быть осмеянным, если скажете «туда» и «сюда».

Таков одесский язык, начиненный языками всего мира, приготовленный по-гречески, с польским соусом.

И одесситы при всем этом уверяют, будто они говорят «по-русски».

Нигде так не врут, как в Одессе!

1895 г.

http://az.lib.ru/d/doroshewich_w_m/text_0020.shtml

ЗАВДАННЯ ► Джерела 8–9

★ Ознайомтеся з історико-демографічними даними про зміни чисельності мешканців Одеси у другій половині ХХ ст. (Джерело 8). Як ці зміни могли позначитися на етносоціальному складі міської громади? Відповідь обґрунтуйте.

★ Проаналізуйте статистичні дані про етнічний склад міської громади Одеси (Джерела 8–9). Якими історичними подіями зумовлені зміни частки українців, росіян, євреїв та інших етнічних груп у складі одеситів?

► 8. Погляд історика

На 1 січня 1946 року в місті проживало 385 тис. осіб. Голод 1946–1947 р., процес індустріального росту, урбанізації сприяв переходу з села в місто сільських жителів, і відповідно зростало населення міста. Особливо інтенсивно цей процес відбувався в 1950–1960-ті роки. За 1960–1990-ті роки населення міста зросло на 23,7% за рахунок власного приросту та на 76,3% — за рахунок збільшення міграції з інших районів в Одесу. У 1973 р. в Одесі був зареєстрований мільйонний житель. Про динаміку чисельності населення Одеси свідчать дані переписів населення 1959 та 1989: якщо у 1959 в місті було 664 тис. мешканців, то у 1989 — 1 млн 97 тис. головним чинником приросту населення міста був його механічний приток, що давав 65–80% загального приросту населення.

Історія Одеси / Гол. ред. В. Н. Станко. — Одеса: Друк, 2002. — С. 457

► 9. Мовою цифр

Зміни в національному складі населення м. Одеси, 1897–2001 рр. (у %)

Етнічність	1897	1926	1989	2001
Українці	5 (з передмістям близько 10)	17,5	48,9	61,6
Росіяни	51	38,6	39,4	29
Євреї	34	36,4	5,9	1,2
Білоруси	0,3	0,6	1	0,6
Болгари	дані відсутні	0,3	1,5	1,3
Молдовани	дані відсутні	0,2	1	0,7
Інші	9,7	6,4	2,3	5,6

Зміни в національному складі населення м. Одеси, 1897–2001 рр. (у %)
Історія Одеси. — Одеса, 2002. — С. 149, 150, 336

ЗАВДАННЯ ► Джерела 10–11

★ Ознайомтеся із повідомленням у газеті «Одеса багатонаціональна» (Джерело 10) та розгляньте фрагмент карти середмістя Одеси (Джерело 11). Як міська топоніміка віддзеркалює етнічне розмаїття одеської міської громади?

★ Чим ви поясните той факт, що окремі вулиці, мікрорайони історично носять назви певних етносів?

► 10. Повідомлення у пресі

Газета «Одеса багатонаціональна»

Ми живемо у багатонаціональному мегаполісі. Різні культури, традиції, віросповідання — все це невід’ємні складові Одеси. Все це повинно співіснувати у мирі, дружбі, взаєморозумінні й взаємній повазі. Сьогодні в Одесі проживають люди 127 національностей. Більшість одеситів дбайливо ставляться до культурних традицій і народних цінностей всіх етносів. Кожна нація залишила в історії Одеси свій яскравий слід. Це відображено у назвах районів, бульварів і вулиць міста: Молдаванка, Італійський і Французький бульвари, Велика і Мала Арнаутські, тобто албанські вулиці, Грецька, Болгарська, Єврейська, Польський спуск...

Саме завдяки розмаїттю національностей, переплетінню культур і традицій утворилася та незвичайна, неповторна, незрівнянна атмосфера, відома всьому світу.

Газета «Одесса многонациональная», № 4, вересень 2010 р.

► 11. Карта

Фрагмент сучасної карти середмістя Одеси

► 12. Погляд дослідника. В. Христенко

Одним з перших етнічно-культурних товариств в області, став грецький національний клуб «Еллада», створений 5 вересня 1988 р. У 1990 р. в Одесі, завдяки прогресивно налаштованій інтелігенції, яка виступала за відродження та розвиток культури, традицій, звичаїв і національної самосвідомості свого народу, було створено ще три обласних товариства: вірменської культури, болгарське дружество, Одеське ім. А. Міцкевича відділення Спільноти поляків в Україні. У 1991 р. виникла Всеукраїнська Асоціація корейців України. У 1992 р. виникають грузинське національно-культурне товариство «Сакартвело» та обласне німецьке національно-культурне товариство «Відергебурт». Наступний рік ознаменувався створенням найбільшої кількості національно-культурних товариств, серед яких: обласне осетинське земляцтво «Алан», обласний азербайджанський культурний центр «Достлуг», Асоціація

ЗАВДАННЯ ► Джерело 12–14

★ Які функції насамперед виконують національно-культурні товариства (Джерело 12–14)?

★ Складіть перелік етнічних груп, які зараз мешкають в Одесі та активно підтримують свою етнокультурну ідентичність завдяки діяльності цих товариств.

★ Які етноси є порівняно новими у складі міської громади Одеси? Поміркуйте, як елементи їх традиційної культури збагачують мовну і релігійну палітру соціального життя міста.

болгарських національно-культурних товариств та організацій України, обласне дагестанське земляцтво «Дагестан», Всеукраїнська національно-культурна молдавська Асоціація «Лучаферул». В подальшому виникають ще міське чеське товариство «Чеська бесіда», міська організація «В'єтнамське земляцтво», обласне відділення товариства дружби «Україна-Південно-Африканська республіка», Асоціація «Україна — Ізраїль».

З 1988 по 2003 рр. на території Одеської області, було створено понад 50 товариств, члени яких, розуміючи свою приналежність до окремого народу, самоорганізувалися та етнічно ідентифікувалися. Національно-культурні товариства стали осередками не тільки національної самобутності окремих народів, а й місцем, де сформувалося толерантне ставлення як до своєї нації, так і до інших.

Христенко В. В. Національно-культурні товариства Одещини: етапи формування. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://intkonf.org/hristenko-v-v-natsionalno-kulturni-tovarisstva-odeschini-etapi-formuvannya/>

► 13. Офіційний документ

Положення про Раду представників національно-культурних товариств Одеської області при управлінні у справах національностей та релігій Одеської облдержадміністрації

1.1. Рада представників національно-культурних товариств Одеської області при управлінні у справах національностей та релігій Одеської облдержадміністрації є постійно діючим консультативно-дорадчим органом, який утворюється на громадських засадах наказом начальника управління у справах національностей та релігій.

2.1. До складу Ради входять по одному представнику від національно-культурних товариств Одеської області.

Офіційна сторінка Одеської облдержадміністрації Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://unr.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=20159&id=121>

ЗАВДАННЯ ► Джерела 13–14

★ В чому ви бачите необхідність у створенні Ради представників національно-культурних товариств Одеської області (Джерело 13)?

★ Проаналізуйте склад Ради представників національно-культурних товариств Одеської області (Джерело 14). Беручи до уваги той факт, що кожне національно-культурне товариство представляє одна особа, визначте, які етнічні групи чисельно переважають у цій організації (скільки у ній болгар, євреїв, греків і т. д.)?

★ Як ви вважаєте, чому українці не представлені у цій Раді?

► 14. Офіційний документ

Склад Ради представників національно-культурних товариств Одеської області при управлінні у справах національностей та релігій облдержадміністрації:

Асоціація корейців України по сприянню об'єднання Кореї
Всеукраїнська національно-культурна молдавська Асоціація
Асоціація болгар України
Всеукраїнська громадська організація «Конгрес болгар України»
Одеська обласна регіональна організація Конгресу азербайджанців України
Національно-культурне об'єднання «Афганська община»
Одеське болгарське дружество
Гагаузьке національно-культурне товариство «Бірлік»
Одеський грецький клуб «Еллада»
Одеська громада греків імені Г. Г. Маразлі
Одеське обласне осетинське земляцтво «Алан»
Корейське культурне товариство
Одеське обласне німецьке національно-культурне товариство «Відергебурт»
Одеський обласний ромський конгрес «Бахтало дром»
Одеське обласне товариство ромської культури «Романі Збора»
Одеська обласна громадська організація «Товариство індійської культури»
Одеська обласна національно-культурна румунська асоціація «Бессарабія»
Громадська організація «Національно-культурне об'єднання громадян Білорусь»
Одеський болгарський культурно-просвітницький Клуб «Огнище»
Громадська організація «Одеська вірменська община»
Товариство культури «В'єтнам»
Одеська міська організація «В'єтнамське земляцтво»
Одеське грузинське національно-культурне товариство «Сакартвело»
Одеська Асоціація «Україна-Ізраїль»
Одеське ім. А. Міцкевича відділення спілки поляків в Україні
Громадська організація «Руська національна громада м. Одеси «Русич»
Одеське міське чеське товариство «Чеська беседа»
Одеське міське чеське товариство «Чеська родина»
Громадська організація «Комітет Данте Аліг'єрі»
Німецький культурний Центр зустрічей «Перлина»

Офіційна сторінка Одеської облдержадміністрації.
Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://unr.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=20159&id=121>

► 15. Плакат

*Плакат Ради представників національно-культурних товариств Одеської області
«Етнографічні свята та національні фестивалі Одещини»*

ЗАВДАННЯ ► Джерела 15–17

★ Ознайомтеся зі змістом плаката (Джерело 15) та повідомленням у пресі (Джерело 16), які інформують про діяльність Ради представників національно-культурних товариств Одеської області. Чому символом свята (Джерело 17) було обрано вінок? Які ідеї намагалися донести цим організатори?

★ Чому для міжкультурного діалогу та порозуміння важливо проводити масові етнографічні свята та національні фестивалі за участю різних національно-культурних товариств?

★ Як почуття патріотизму співвідноситься з етнічною толерантністю?

★ Ознайомтеся із повідомлення про створення газети «Одеса багатонаціональна» (Джерело 17). Для чого, на вашу думку, потрібне таке видання?

★ Як знання про історію та культуру інших етносів допомагає знизити ризик конфліктів?

► 16. Повідомлення інформаційного порталу Одеської облдержадміністрації

Вінок єднання

24 червня 2011 року у м. Одеса в Історико-краєзнавчому музеї відбувся урочистий захід до Дня Конституції України «Вінок єднання». В рамках заходу пройшла виставка, присвячена діяльності Ради представників національно-культурних товариств Одеської області. Гості мали змогу ознайомитись з діяльністю товариств національних меншин Одещини, та частувати національні страви і блюда.

Також під час урочистостей було нагородження переможців Другого обласного конкурсу малюнків «Ми — разом! — 2010». Конкурс проводився з метою піднесення рівня духовної культури молодого покоління, формування почуття патріотизму, громадянськості, відповідальності за долю України, толерантного ставлення до людей інших національностей, що проживають поруч, поширення знань про етнокультурну різноманітність та спільні цінності народу України.

З окремих букетів, що символізують кожен етнос, членами національних спільнот було сформовано «вінок єднання». Закінчився захід святковим концертом, який був проведений силами національно-культурних товариств Одеської області. У кожному номері художньої самодіяльності яскраво презентувалися як духовні надбання різних національних культур, так й ідея спільності народу України.

Вінок єднання, 25.06.2011. — Офіційна сторінка Одеської облдержадміністрації. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://unr.odessa.gov.ua/main.aspx?sect=News#05.07.2011>

► 17. Офіційний веб-сайт Державного комітету у справах національностей та релігій, 3 червня 2010 року

В Одеській області, де в мирі та злагоді проживають представники понад 130 національностей, засновано газету «Одесса многонациональная». На шпальтах часопису відобразатимуться події з життя національних спільнот Одещини, їх різноманітні заходи, науково-практичні конференції, семінари, фестивали тощо. Розповідатиметься про історію, традиції, обряди, мову та літературу національних меншин. У газеті можна буде почитати про роботу Ради представників національно-культурних товариств Одеської області, яка діє при управлінні у справах національностей та релігій, повідомлятиметься про хід реалізації Програми підтримки розвитку національних меншин та діяльності національно-культурних товариств Одеської області на 2010–2012 роки, яка затверджена обласною радою 24 лютого 2010 року. Вийшов перший номер газети «Одесса многонациональная».

Офіційний веб-сайт Державного комітету у справах національностей та релігій, 3 червня 2010. — Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.scnm.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=20C8BD36CC60E65AF7BAF04492F47?art_id=134751&cat_id=45925

ЗАВДАННЯ ► Джерело 18

- ★ Про яке суспільне явище свідчать результати соціологічного дослідження (Джерело 18)?
- ★ Які причини негативного ставлення окремих одеситів до представників інших етносів?
- ★ Яким чином, на вашу думку, повсякденні расові упередження та етнічні стереотипи позначаються на міжетнічних стосунках у міському середовищі?

► 18. Мовою цифр

Експрес-опитування на тему: «Міжнаціональні відносини очима мешканців Одеси»

Близько третини опитаних (37,0 %) стверджують, що представники деяких націй і народів викликають у них неприязнь и роздратування. Неприязнь до громадян інших національностей 15 % мешканців Одеси пов'язує з тим, що вони нехтують усталеними звичаями та нормами поведінки. Майже такій же кількості респондентів не подобається їхня зовнішність, манера поведінки, риси характеру (14,8 %), а також

те, що вони контролюють кримінальні сфери (13,3 %). Кожен десятий одесит остерігається, що вони можуть завдати збитків його здоров'ю чи майну (10,5 %), їм також не до вподоби, що люди інших національностей контролюють певні сфери бізнесу (9,0 %). Також деяких міщан дратує, що особи інших національностей «відбирають робочі місця у місцевого населення» — 7,8 %, вони остерігаються громадян інших національностей «через загрозу тероризму» — 5,0 %, їм подобаються люди, які «сповідують іншу релігію» — 4,3 %.

Експрес-опитування на тему «Міжнаціональні відносини очима мешканців Одеси». Прес-реліз КІПУ ім. Горшеніна, 23.07.2009 // Глобус Одессы. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://odessaglobe.com/our-publication.php?id=2262>

